

Verslag van de CE-bespreking Geschiedenis HAVO – dinsdag 20 mei 2025

Algemene opmerkingen t.a.v. examen geschiedenis 2025 tijdvak 1 (maandag 12 mei 2025). Deze opmerkingen vormen de basis van de landelijke CE-bespreking. Het verslag van de Landelijke CE-bespreking zal in de nabespreking van het eindexamen door de havo/vwo-commissie en vertegenwoordigers van CvTE en Cito in het najaar van 2025 meegenomen worden.	
Lengte	• Te lang • Zes KA's moeten helemaal uitgeschreven worden, leerlingen krijgen hiervoor in de nieuwe opzet geen punten. Het opschrijven kost tijd. Opmerkingen over de lengte worden meegenomen door CITO. Ze zullen dit bekijken. Leerlingen hebben veel tijd nodig om verschillende redenen (lezen/ formuleren). In het huidige examenprogramma heeft een vraag context/ inleiding nodig. De havist heeft moeite met een korte vraag. Mocht het examen echt te lang zijn dan kunnen we dat in de TIA (Toets en Item Analyse) teruglezen.
Niveau	Niveau voor de havo prima. Leuk examen.
Spreiding	• Weinig vragen over India. • Leerlingen redeneren soms vanuit een bepaalde context, maar gaan dan de mist in omdat het over een algemeen Kenmerkend Aspect gaat (bv. Nederlands-Indië of communisme van Blokzijl); • Veel vragen over betrouwbaarheid (drie keer); • Continuïteit en verandering één keer; → Lastig om een examen te maken dat helemaal dekkend is; • Veel tekstuele bronnen, weinig beeldbronnen (verhouding 10:3)
Formulering vragen	• Prettig dat begrippen dikgedrukt zijn; • Nieuw vraagtype "waarna...". Leerlingen lijken het op basis van hun antwoorden lastig te vinden; • Vraagstelling is duidelijk en eenduidig; • Taalgebruik is goed.
Geschiktheid bronnen	• Bronnen zijn over het algemeen prima. Schutterstukken en Blokzijl worden als lastig ervaren.

Gebruik van de bronnen	• In combinatie met de corrigeerbaarheid lastig. Je weet dat leerlingen het snappen, maar ze staan er net niet boven. Vaak missen ze het algemene kenmerk, of de meta-stap die het historisch redeneren moet laten zien. Het blijft te veel hangen bij het noemen van bronelementen en wordt niet algemeen.
Corrigeerbaarheid	• Fijn om te corrigeren, behalve bij de vragen zoals beschreven bij bovenstaande opmerking 'gebruik bronnen'; • Testcorrectie heeft een meerwaarde en is als prettig en nuttig ervaren, zowel door docenten als door het CITO. Er zijn meerdere aanvullingen uit de testcorrectie opgenomen in het CV. • Nadeel van de testcorrectie is de kortere nakijktijd

Algemene opmerkingen:

1. Toelichting bij algemene regel 3.2 ("2 of 0 punten?"): als bij een vraag in het CV geen deelscores zijn aangegeven, kan niet gesplitst worden. Het antwoord moet in dit geval een volledige redenering bevatten met kop en staart. Dat dit soms knelt is bij CITO/ CvTE aangegeven.
2. Soms zijn er meer correcte antwoordmodelijkheden dan het correctievoorschrift opsomt (bijvoorbeeld bij brononderdelen). Deze mogelijkheden worden niet in het verslag opgesomd: het verslag zal nooit het correctievoorschrift uitbreiden. Een dergelijk antwoord is dan ter beoordeling aan de correctoren.
3. Alle opgaven zijn besproken. Als bij het verslag staat 'CV volgen' is na uitgebreide bespreking geconstateerd dat geen verdere verduidelijking kon worden gegeven.

Verslag van de CE-bespreking Geschiedenis HAVO
Voorzitter: Arjan Otte
Notulist: Gerry Feij, Floortje van Overbeek

Opmerkingen per vraag			
Nr. & score	Analyse van het correctieprobleem: wat is het probleem met deze vraag en welk correctieadvies kan dit probleem oplossen? Mogelijke problemen: 1. Redactie v.d. vraag onduidelijk (RV)/ 2. Redactie v.h. CV onduidelijk (RC)/ 3. Interpretatie v.d. bron discutabel (IB)/4. Puntenverdeling lastig (PV)/ 5. Vraag en antwoord sporen niet (VASN)/ 6. Ander probleem	Verduidelijkingen bij het CV - Bij ' <i>kern van een juist antwoord</i> ': het antwoord moet in de kern overeenkomen met het CV. <u>Wat is de kern?</u> - Bij ' <i>voorbeeld van een juist antwoord</i> ': er zijn ook <u>andere juiste antwoorden</u> denkbaar. Welke bijvoorbeeld?	Onderdeel uit de syllabus
1		CV volgen	1: De komst van digitale sociale netwerken. 2: Later streden feministes van de tweede golf, zoals Man Vrouw Maatschappij en Dolle Mina, voor gelijke rechten en kansen. 3: Deze werd mogelijk door uitvindingen zoals de Spinning Jenny en de stoommachine. 4: De dertien koloniën aan de oostkust van Noord-Amerika vormden slechts een deel van het Britse rijk in Amerika. 5: KA: Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden. 6: KA: De crisis van het wereldkapitalisme.

2	- Nieuwe formulering van de vraag ('waarna'). Leerlingen antwoorden bij lid 1 direct met de bron. - Leerlingen geven een definitie van veranderend wereldbeeld en dan een voorbeeld uit de bron.	CV volgen. - Voorbeeld van een goed antwoord. - Alleen een broncitaat/-element is niet goed. Het gaat om het wereldbeeld van de Portugezen.	KA: Het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.
3	Slecht gemaakt. Jammer dat er geen afbeelding bij was. Lid 1: - Leerlingen laten hier vaak te weinig kennis zien; - Spanje wordt niet genoemd; - Leerlingen noemen niet specifiek de bescherming van de stad/ het land? - Burgeroorlog? Lid 2: - Redenatie van leerlingen is soms te kort. "Er is economische bloei", gevolgd door een bronelement.	Lid 1: - De kern moet zijn strijd of bescherming van stad (of land) tegen Spanje of beschermen van de stad (of land) in de burgeroorlog tegen een vijandig geloof; Lid 2: - Alleen het benoemen van economische bloei (herhalen van de vraag/ het KA) in combinatie met de bron is onvoldoende. Er moet een redenatie met passende eigen kennis in het antwoord staan.	KA: Het conflict in de Nederlanden dat resulteerde in de stichting van een Nederlandse staat. KA: De bloei in economisch en cultureel opzicht van de Republiek.
4	- Het is lastig voor leerlingen dat lid 1 en 2 niet chronologisch zijn, liever omgedraaid gehad. - Heroriëntatie wordt door veel leerlingen niet opgepakt.	CV volgen	KA: (Het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance en) het begin van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling/ de wetenschappelijke revolutie. KA: De hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid.

5	Lid 1: • Leerlingen koppelen het aan Pilgrim Fathers (1620). Begrijpelijk dat ze hier de fout ingaan; • Leerlingen noemen het bekeren tot het christendom. Lid 2: • Christendom als vorm van beschaving? • Nieuwe kolonisten werven met een huwelijkspartner?	Lid 1: • Bron is uit 1616, dus voor 1620. De kern moet zijn de goede relatie; • Bekering Christendom is niet goed. Lid 2: • Christen zijn kan in deze context als beschaafd worden opgevat. • Alleen maar het vinden van een vrouw is een te magere antwoord.	Aanvankelijk bestonden er handelscontacten met de inheemse bevolking.
6	Lid 3: • Leerlingen gaan niet in op het protesteren, maar op de verhouding tussen man en vrouw • Leerlingen missen vaak “tegen het beleid van de koning”	Lid 3: • De bron geeft ruimte om gelijkheid als natuurlijk recht goed te keuren, mits onderbouwd met een juiste uitleg (zie opmerking in het CV) • Het stuk “tegen het beleid van de koning” kan tussen haakjes • Vrijheid van meningsuiting is een vorm van vrijheid passend bij het verlichte idee van natuurlijke rechten (protesteren)	Zij hadden geen politieke vertegenwoordiging in het parlement in Groot-Brittannië maar betaalden wel belastingen aan dat land. Dat frustreerde de kolonisten. Europese kolonisten kwamen in aanraking met Verlichte ideeën zoals de trias politica, het idee van volkssoevereiniteit en van natuurlijke rechten.
7	Het is voor leerlingen lastig om een algemene onderbouwing te formuleren naast de bron. Lid 1: • Leerlingen noemen ‘variëteit is voor iedereen → verlicht idee gelijkheid’? Lid 2: • Absolutisme is niet expliciet terug te vinden in de bron	• CV volgen.	KA: Voortbestaan van het ancien régime met pogingen om het vorstelijk bestuur op eigentijdse verlichte wijze vorm te geven (verlicht absolutisme).

8	Woordje 'twee' dikgedrukt is prettig. CV roept veel discussie op. Meerdere KA's bij verschillende bolletjes. Eén bolletje van het CV is politiek, de ander economisch. Dit wordt echter niet specifiek in de vraag zo gesteld. Argumentatie is hetzelfde bij verschillende KA's: Nederland is belangrijk	CV volgen: kern van een juist antwoord.	KA: De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie/ de industriële revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving. KA: De opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: nationalisme.
9	Lid 2: - Leerlingen gaan niet altijd in op de titel, wel op het (auto)biografische Lid 3: - Antwoorden over slavernij of slavenhandel voldoende? Moet afschaffing (van de slavernij) erbij?	Lid 2: - Leerlingen hoeven de titel niet te vermelden, het gaat om een (auto)biografie/ zelf verteld/ haar levensverhaal; Lid 3: - Jaartallen staan in de syllabus > slavenhandel is fout. Het moet duidelijk zijn dat er discussie is over het afschaffen van de slavernij.	Vanuit een gevoel van superioriteit voerden de Britten de Engelse taal, hun rechtssysteem en hun onderwijssysteem in. In 1833 verbood Groot-Brittannië slavernij daarna in grote delen van het rijk.
10	Lid 1: Discussie over maximum aantal werkuren (voor kinderen). Moet er specifiek verkorting werktijden staan?	Essentie: maximum aantal uren werkuren/ -tijden is goed.	De overheid greep aanvankelijk niet in, maar probeerde vanaf 1833 met de <i>Factory Acts</i> excessen te voorkomen.

11	Het is voor leerlingen lastig om een algemene onderbouwing te formuleren naast de bron. Leerlingen rommelen bronelement en algemeen antwoord in elkaar. Leerlingen moeten bij lid 1 een algemeen (meta) kenmerk noemen, maar beginnen direct met het benoemen van de bron. Hierdoor lopen ze beide punten mis, terwijl ze wel met hun antwoord duidelijk maken dat ze vraag begrijpen. Kan een bronelement ook gelden als antwoord bij lid 1?	CV volgen Een citaat/ bronelement alleen is niet voldoende voor 1 punt. Als in het antwoord van de leerling het bronelement overvloeit in het algemene kenmerk dat ze moeten noemen bij lid 1 (<i>in dit geval de manier waarop de inspecteur dit doet</i>), kan dat wel een punt opleveren. In dit geval kan er niet nog een tweede punt worden toegekend voor hetzelfde bronelement bij lid 2.	De betrouwbaarheid van de informatie (mede bepaald door bijvoorbeeld de aard van de bron, de context waarin deze is ontstaan, de mate van geïnformeerdheid van de maker, de standplaatsgebondenheid van de maker, de bedoeling van de maker of opdrachtgever, het publiek waarvoor deze bedoeld is.
12	Leerlingen rommelen bronelement en algemeen antwoord in elkaar.	• CV volgen • Een bronelement dat als uitleg is gebruikt levert 1 punt op, een meta-element is nodig voor het tweede punt (zie uitleg vraag 11). Een citaat/ bronelement alleen is niet voldoende. Er moet blijken uit het antwoord dat de leerling het begrijpt (het bronelement moet gebruikt worden in de uitleg).	Toen het in 1857 toch tot een opstand kwam onder ontevreden Indiase soldaten sloegen de Britten deze hard neer. India kwam daarna onder direct gezag van de Britse regering.
13	Woordkeuze “prijzen” is lastig voor de havist. Vraag en antwoord lijken niet op elkaar aan te sluiten. Lid 2: • Leerlingen antwoorden positief (door het woord prijzen?) dat er dus wel meisjes naar school gaan in plaats van de ongelijkheid, volgens het CV levert dit geen punt op.	CV volgen.	De opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen: feminisme.

14	Mogen leerlingen herstelbetalingen ook omschrijven of moeten ze dit specifiek benoemen?	CV volgen. Enkel 'kosten van de oorlog' is niet voldoende want dit staat al in de vraag. Leerlingen moeten wel kennis toevoegen (voorbeeld van een juist antwoord).	Het opgelegde Verdrag van Versailles uit 1919. De Duitse economie had te lijden van de hoge herstelbetalingen en het verlies van grondstofrijke gebieden.
15	Leerlingen hebben moeite met deze vraag	Lid 1: CV volgen (voorbeeld van een goed antwoord). Lid 2: Als in het antwoord van de leerling het bronelement overvloeit in het algemene kenmerk dat ze moeten noemen bij lid 1 (<i>in dit geval dat de nazificering niet volledig is</i>), kan dat wel een punt opleveren. In dit geval kan er niet nog een tweede punt worden toegekend voor hetzelfde bronelement bij lid 2. Nazificering is niet hetzelfde als de Endlösung. Aanwezigheid van joden is dus geen bewijs voor het niet volledig zijn van de nazificering. Lid 3: - Gedwongen Hitlergroet brengen (dwang) is juist	KA: Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme. KA: Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden. Met terreur en propaganda nazificeerden zij de samenleving. Direct na hun aantreden begonnen de nazi's met de opbouw van een totalitair regime. Tot de eerste slachtoffers behoorden politieke tegenstanders, gevolgd door degenen die niet tot de <i>Volksgemeinschaft</i> behoorden.
16	Lid 1: • Vraag: is Dolkstootlegende in combinatie met propaganda goed?	• Dolkstootlegende is niet goed. • Lid 1: splitsen van punten is niet mogelijk, het is 0 of 2 punten (Zie toelichting bij 3.2 onder de algemene opmerkingen in dit document.)	KA: Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme. Na een harde strijd versloegen de westerse geallieerden en de Sovjet-Unie Duitsland, dat zich in mei 1945 onvoorwaardelijk overgaf. Het land was sociaal, economisch, politiek en moreel ontwricht.

17	Discussie of er een deelscore mogelijk is? Moet het begrip denazificatie worden uitgelegd?	Alleen de emotie benoemen is niet voldoende. Er moet een volledige redentatie zijn. Er moeten twee elementen in het antwoord staan (Zie toelichting bij 3.2 onder de algemene opmerkingen in dit document.).	Met terreur en propaganda nazificeerden zij de samenleving. KA: Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden.
18	Lid 1: - Leerlingen kunnen het communistische gedachtengoed niet uit de bron halen. - Antifascisme met een verwijzing naar de <u>Grüne Polizei</u>?	Communisme als antifascistisch kan met bronelement 'hardhandig optreden van <i>Grüne Polizei</i>	KA: Het in praktijk brengen van de totalitaire ideologieën communisme en fascisme/nationaalsocialisme. KA: de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen. Na de jaren 1950 was er sprake van ontzuiling van het sociale en het politieke leven.

19	Verzoeningspolitiek lastig voor leerlingen.	CV volgen	1: Zij bloeide pas weer op dankzij het Dawesplan en de verzoeningspolitiek met Frankrijk. 2: In de westelijke bezettingszone werd in 1949 de Bondsrepubliek Duitsland opgericht, met West-Berlijn als onderdeel ervan. In de sovjetzone werd hierop in hetzelfde jaar de Duitse Democratische Republiek opgericht, een volksdemocratie naar het model van de SovjetUnie. 3: Op 9 november 1989 viel de Berlijnse muur. 4: Volgens afspraak verdeelden de geallieerden Duitsland in vier bezettingszones. 5: Direct na hun aantreden begonnen de nazi's met de opbouw van een totalitair regime. 6: Tijdens deze detente probeerde Brandt met zijn Ostpolitik de relatie met de DDR en andere Oost-Europese landen te verbeteren.
----	---	-----------	--

20	• Leerlingen geven een omschrijving van handelingsonbekwaamheid en noemen niet de wet. • Mag je een punt geven voor een juiste bronverwijzing?	• Er moet expliciet bijstaan dat de handelingsonbekwaamheid wordt afgeschaft/ dat er een einde komt aan handelingsonbekwaamheid/ dat handelingsbekwaamheid wordt ingevoerd voor (getrouwde) vrouwen; • Echtscheidingswet is fout; • Er staat geen opmerking in het CV, dus: ja dat mag.	In 1956 kwam een einde aan de wettelijke handelingsonbekwaamheid van getrouwde vrouwen.
21	Lid 1: • Is het stuk na de komma nodig? “Wat bijdroeg aan de verbinding” lijkt overbodig. Voor de komma en na de komma lijkt heel erg op elkaar. Twee stappen is ver gezocht.	Lid 1: • CV volgen, voorbeeld van een juist antwoord. • 2 of 0, geen deelscores mogelijk. Zie toelichting bij 3.2 onder de algemene opmerkingen in dit document.	KA: De eenwording van Europa. KA: De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.
22		Geen deelscores, 0 of 2 (zie toelichting bij 3.2 onder de algemene opmerkingen in dit document).	In de jaren 1960 begonnen groepen jongeren, zoals de provo's en de hippies, zich te verzetten tegen de consumptiemaatschappij. Zij bespotten het gezag van oudere generaties en eisten meer inspraak.
23	Lid 3: • Er moet veel gebeuren voor 1 punt. • Is de val van het communistische regime/ de val van de Berlijnse muur/ de Duitse hereniging al 1 punt of moeten ze hier twee stappen nemen? (Archieven openbaar/ het opheffen van de Staatssicherheitsdienst)	• CV volgen • Bij lid 3 moeten leerlingen twee stappen nemen. Alleen de val van de Berlijnse muur is bijvoorbeeld niet voldoende.	Tijdens deze detente probeerde Brandt met zijn Ostpolitik de relatie met de DDR en andere Oost-Europese landen te verbeteren. Op 9 november 1989 viel de Berlijnse muur. Het jaar erop, in 1990, werd Duitsland herenigd, met Berlijn als nieuwe hoofdstad.

24	Lid 1: • Moet “in het systeem van de Sovjet-Unie” erbij? • Is alleen hervorming goed? • Is vrije markt economie of afschaffen planeconomie goed als uitleg van perestrojka	• CV volgen, voorbeeld van een juist antwoord • Voorbeelden van perestrojka ook goed • “In het systeem van de Sovjet-Unie” hoeft niet in het antwoord te staan (beschouw als tussen haakjes)	In de tweede helft van de jaren 1980 probeerde Gorbatsjov de Sovjet-Unie met zijn beleid van glasnost en perestrojka te hervormen. De DDR-leiding keerde zich af van deze liberale koers van de Sovjet-Unie omdat zij de gevolgen van hervormingen vreesde.
25	• Moet een leerling specifiek noemen dat het om het eerste homohuwelijk gaat? • Leerlingen geven niet altijd een goede beschrijving van Nederland als gidsland.	• Kern is homohuwelijk, eerste hoeft niet per se opgeschreven te worden. • Nederland is een voorbeeld voor andere landen	Internationaal liep Nederland voorop met onder andere de regeling van het homohuwelijk en de euthanasiewetgeving. Het leverde een beeld op van een welvarende, vrije en zeer tolerante samenleving. Tot in de jaren 1980 zag Nederland zich als gidsland.